

Die 2002-AWS en grammatikale subkategorieë

ABSTRACT

The 2002 Afrikaans Vocabulary List and Spelling Rules and grammatical sub-categories. Since 1909 the South African Academy for Science and Arts (*Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns*) commissioned its Spelling Committee (*Spelling-Komitee*), later the Language Commission (*Taalkommissie*), to standardise Afrikaans spelling. Within this vernacular language form, without any governmental officiality at the beginning of the 20th century, there was naturally a considerable amount of orthographical and lexical variability. The perception exists that the acknowledgement of too many variants signifies that a standard form has not yet come into being. Although the Language Commission was supposed to standardise Afrikaans spelling, it often determined what had to be spelled and not only how it had to be spelled. With each new issue of the *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* (AWS) (= Afrikaans Vocabulary List and Spelling Rules) it was attempted to lessen the variants by recording the use of certain forms by sources that play significant roles in standardising issues. Because actual language usage was recorded, the consecutive issues of the AWS display the natural tendency of lessening variation and decreasing remaining variants. In addition certain former variable grammatical groups of words were standardised to a definable morphological category without exceptions in the standard form of the language. In this paper this is illustrated specifically with reference to Chapter 17 of the 2002 AWS. Contrary to the aim of the rest of the book, this chapter does not offer spelling rules. It mainly exhibits a grammar of word categories. The “rules” in this chapter can therefore not be seen as ordinary spelling rules, but as descriptions of the choices language users have in some instances and of the morphological categories where choices only exist in a few cases with e.g. varying stress patterns. While the AWS is not essentially a book of grammatical descriptions, this paper offers an overview of the historical development behind the inclusion of such a chapter, and it offers an exploratory and contemplative view of these “rules.”

Key words:

Afrikaans Vocabulary List and Spelling Rules; variants; grammatical sub-categories

1. Inleidend: Die AWS’e en variante

Pogings tot die normering van Afrikaans se skryfvoornemings is reeds in die 19de eeu aangewend, soos onder andere uiteengesit in Raidt (1985). Sedert sy stigting in 1909 was dit die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, tot 2001 nog die amptelike normeerder van Afrikaans, se opdrag aan sy eertydse Spelling-Komitee, en latere Taalkommissie, om spelvoornemings vir Afrikaans vas te lê (vgl. Eksteen 1985: 169).¹ Aangesien Afrikaans in hierdie beginstadium ’n

1. PANSAT se Nasionale Taalliggaam vir Afrikaans het vanaf 2001 amptelikheid via staatsweë verkry.

spreektaalvariëteit met geen amptelike status was nie, was daar uiteraard baie wisselende vorme in gebruik. (Vergelyk in dié verband o.a. die navorsing van Deumert 2001.)

Wisselvorme, of variante-vorme, was vir taalgebruikers nog altyd van wesenlike belang. Die amptelike erkenning van te veel dubbelvorme in 'n taal skep by die taalgebruiker die persepsie dat daar nog nie 'n standaard is nie. (Vgl. in dié verband o.a. Deumert 2001: 331.) In die Voorwoord tot die Akademie se *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* (AWS) van 1937 word die persepsie byvoorbeeld soos volg verwoord: “Die aantal dubbelvorme wat nog erkenning geniet, lewer die bewys dat daar nog geen absolute standaarduitspraak in die taal self tot stand gekom het nie, wat trouens nie te verwag was nie.” Eksteen (1985: 187) skryf in dié verband dat “deur die blote erkenning van die voorkoms van variasies implisiet, of soms eksplisiet, afgewyk word van die konsekwentheid wat deur die spelreëls nagestreef word. Boonop raak die kwessie die hele grondslag van die vasstelling van watter taalvorm (byvoorbeeld die standaardvorm) as uitgangspunt moet dien vir die spellingnorm.” In die Voorwoord of in die betrokke afdelings van die opeenvolgende uitgawes van die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* (AWS) word die erns met die vermindering van dubbelvorme dan ook telkens verwoord.

In hulle Voorwoord tot die hersiene 1921-AWS skryf die Samestellers dat die AWS'e van die begin af saamgestel is “met die oog op spellingmoeilikhed”. Volgens hulle was die twee grootste besware van die publiek ten opsigte van die eerste *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* (van 1917) egter dat daar nie genoeg duidelikheid was oor wat as “vreemde woorde” beskou moes word nie en dat daar te veel dubbelvorme was: “Die publiek wou meer vastheid hê, veral met die oog op skole,” skryf hulle. In dié hersiene spelreëls “word vreemde woorde nagenoeg deur die bank verafrikaans en dubbelvorme tot 'n mienimum gebring”. In die 1964-AWS (onder Wisselvorme, p. 4) word steeds verklaar: “Waar daar verskil in uitspraak is, is eweneens daarna gestreef om die aantal wisselvorme sover moontlik te verminder.” By die keuse van 'n bepaalde vorm, word verder geskryf, is gestreef om die algemeenste uitspraak te kies. Dit was deurgaans die AWS'e se beleid soos in die 2002-AWS, p. 187, verwoord: “Vorme wat as standaard beskou en gebruik is deur instansies wat deur hulle voorbeeld norme vestig (soos uitgewers, koerante en tydskrifte, formele geskifte en letterkundige werke), is erken en opgeteken. Die keuses wat met verloop van tyd gemaak is, het bygedra tot die standaardisasie van Afrikaans.” Eksteen skryf in dié verband (1985: 188) dat die “algemeen gebruiklike uitspraak” as norm gebruik is. Hy gee egter 'n lang uiteensetting van die probleem wat in 'n jong taal soos Afrikaans daarmee ondervind word.

In die beginjare moes die Taalkommissie dus nie net besluit hóé gespel moes word nie, maar ook wát gespel moes word, soos die Taalkommissie self verklaar (vgl. o.a. AWS 2002: 187).

Vanaf die verskyning van die 1991-AWS speel die standaardisering van variante duidelik nie meer so 'n pertinente rol nie. In die 2002-AWS (p. 187), soos in die 1991-AWS (p. 12), word die gebruik van variante-vorme vanuit 'n moderne variasie-siening soos volg verkaar: “Variasie in betekenis, sinsvorm, woordvorm, klank, ensovoorts, is 'n kenmerk van elke natuurlike taal, dus ook van Afrikaans en sy variëteite.”

Variasie in 'n taal neig uiteraard om sistematies te raak, met ander woorde om te standaardiseer, soos die veranderinge in die opeenvolgende AWS'e illustreer. Die feit dat dit in die AWS'e om opgetekende vorme gaan, moes dus noodwendig neerslag vind in morfologiese en grammatikale subkategorieë. Enkele wisselvorme kom wel steeds in hierdie subgroepe voor. Hulle is gewoonlik die oorblyfsels van vroeëre groter groepe variantevorme, of wisselvorme, of tekens van wisselende, of moontlik veranderende klempatrone, soos hieronder met spesifieke verwysing na hoofstuk 17 van die 2002-AWS aangedui.

Aanvullende uiteensettings ten opsigte van die grammatikale sisteem van die verskynsels in hierdie AWS-reëls, word op taalkundige gronde hieronder gegee.

2. Hantering van variante en subkategorieë in die 2002-AWS

Hoofstuk 17 van die 2002-AWS handel oor sodanige “Wisseling en subkategorieë”. Met “subkategorieë” word hier verwys na afbakenbare morfologiese klasse woorde. Dit kan byvoorbeeld ’n kategorie wees met ’n spesifieke morfologiese kenmerk na gelang van sy spesifieke sintaktiese rol, soos byvoorbeeld die feit dat die woord as skakelwerkwoord gebruik word, of attributief of predikatief kan voorkom. Dit kan ook ’n kategorie wees met ’n spesifieke woord-grammatikale kenmerk, soos byvoorbeeld ’n spesifieke klempatroon.

In hoofstuk 17 van die 2002-AWS gaan dit by ’n hele aantal van die “Reëls” om die kategorisering van sulke subkategorieë en nie om die voorskryf van spel- en skryfwysekonvensies soos in hoofsaak in die res van die AWS nie. “Waar spelreëls oor die algemeen ’n sekere voorskrif gee oor hoe gespel moet word, wys reëls oor wisselvorme watter **keuses** die taalgebruiker het” (2002-AWS, p. 188). In die geval van subkategorieë word egter in sekere gevalle ook bepaal watter keuses die taalgebruiker ten opsigte van spesifieke kategorieë **nie het nie**.

In hierdie bydrae word daar eerstens aangetoon watter wisselvorme die 2002-AWS gee waar daar wel vir die taalgebruiker ’n keuse is, hetsy om stilistiese, dialektiese of referensiële oorwegings. Die veranderinge in die opeenvolgende AWS’e word nie hier bespreek nie, aangesien dit ’n langer historiese studie sal verg. In hierdie bydrae word in hoofsaak aangetoon hoe die strewe tot standaardisering van wisselvorme in Afrikaans, soos verwoord in die AWS’e, neerslag vind in die ontwikkeling van uiteindelijke subkategorieë wat of uit wisselvorme bestaan, of waarin geen variante in die standaardvorm voorkom nie, of waarin enkele variante voorkom. Omdat die AWS nie primêr ’n grammatikahandleiding is nie, word hier aanvullende kommentaar op hierdie uiteensettings van die “Reëls” gelewer. Oor die aard van die uiteensetting word die indeling van die AWS nie hier reël-vir-reël gevolg nie.

3. Wisselvorme of variante

’n Aantal vorme wat op pp. 187–188 net genoem word, word hier breër bespreek. By hierdie tipes het die taalgebruiker keuses, hetsy tussen sosiale, stilistiese en referensiële variante of skryfvorme.

Uitspraakvariante

Die keuses lê soms in uitspraakvariante as gevolg van streeksverskille of ouderdomsverskille soos by *aalwee* of *aalwyn* of *arikreukel* naas *alikeukel* naas *arikruikel* en *keëlvormig* naas *kegelvormig* (p. 187). Hierdie groep het aansienlik verminder as in gedagte gehou word dat *dage*, *hoger* en *oge* naas *dae*, *hoë* en *oë* byvoorbeeld nog in die 1964-AWS erken is.

Skryfvariante

Ander tipes variante wat ook op p. 187 benoem word, is dié waar die “vreemde” skryfwyse nog steeds ’n keuse naas die verafrikaanste skryfwyse is, soos in die geval van *Chinees* naas *Sjinees* en die talle voorbeelde wat vollediger in Reël 18.3 (p. 201) van die 2002-AWS genoem word, soos onder andere *Africana* naas *Afrikana*, *Mexikaans* naas *Meksikaans*, ensovoorts. In 18.6 (p. 203) word bepaal dat woorde van Griekse herkoms wat tradisioneel met die beginletters *ch* geskryf is, ook met ’n *k* geskryf kan word, soos in die geval van *synchronies* en *sinkronies*. En so meer.

Onafgeleide teenoor afgeleide vorme

Op p. 188 word ook die tipe vorme genoem waar daar afgeleide vorme naas die onafgeleides voorkom soos in die geval van *ligvoet* teenoor *ligvoets* en *sensor* teenoor *sensoreer*.

Wisselvorme by werkwoorde met en sonder *e*

Van die tipe werkwoordvariante met of sonder *-e* word daar op p. 187 van die 2002-AWS net die volgende genoem: *skryf* naas *skrywe* en *vernieu* naas *vernu* naas *vernuwe*. Hierdie groep het vanaf die eerste AWS tot by die 2002-AWS mettergaande met ongeveer 70% verminder. In die meeste gevalle het die vorm met die *-e* in die slag gebly. Dit beteken natuurlik nie dat almal heeltemal in onbruik is omdat hulle uit die AWS se Woordelys gelaat is nie. Van hierdie vorme word nog by ouer mense gehoor. Resente dialektstudies toon daarbenewens dat werkwoordvariante met *-e*, soos *beginne*, *het gebeginne*, *het gebegint* *het gevertelle*, *grootgeworte*, *ytvinne*, *ingelywe*, en so meer, steeds in variëteite van Afrikaans voorkom.² Hieronder volg 'n lys ter illustrasie van die drastiese vermindering van hierdie tipe variante gedurende een eeu.

Voorbeelde van variante in die Woordelys van die 1921-AWS:

aandui/aanduie, afdroog/afdroë, bederf/bederwe, bedrieg/bedrieë, bedui/beduie (lg. nog in die 2002-Woordelys), begin/beginne, beklae/beklaag (albei uit; net *bekla* in die 2002-Woordelys), beproef/beproewe, bespied/bespiede, betuig/betuie, beweeg/beweë, bid/bidde, bind/binde, buig/buie, inlyf/inlywe, kloof/klowe, oortuig/oortuie, oorweeg/oorweë, skei/skeie, sorg/sôre, swyg/swye, verloop/verlowe

Voorbeelde van variante in die Woordelys van die 2002-AWS:

bedryf/bedrywe, beleef/belewe, beef/bewe, beloop/belowe, begeef/begewe, dolf/dolwe, dryf/drywe, kerf/kerwe, leef/lewe, roof/rowe, styf/stywe

Meervoudsvorme

Op p. 188 van die 2002-AWS word net enkele voorbeelde van meervoudsvariante genoem. In 17.18 (p. 196) word die vorme met wisselende *-e-* en *-s-*meervoude gegee. In Opmerking (a) word gemeld dat sommige *e*-meervoude as formeler beskou word, alhoewel hulle gelykwaardig is. In Opmerking (b) word gewys op die betekenisverskil wat sommige wisselvorme soos *vorms* teenoor *forme* in sommige kontekste kan hê.

In Reël 13.29 (p. 140), in die hoofstuk oor meervoudsvorme, word die tipes meervoudsvariante vollediger uiteengesit. Hierdie meervoudsvorme is nog van die eerste AWS'e af erkende wisselvorme. Sommige van hierdie vorme is nie bloot variante of wisselvorme nie, aangesien die betekenisverskille groot is. Hierdie tipes vorme kon uiteraard nie volledig in 'n AWS genoem word nie. Vollediger gegewens verskyn in Combrink (1990: 130–143). Eksemplariese tipes wat in Reël 13.29 gegee word, is vorme soos *verbeterings* en *verbeteringe* waar daar moontlike stilistiese verskille is, *manne* en *mans* met 'n betekenisverskil, *vroue* en *vrouens* sonder 'n betekenisverskil, *harte* en *hartens* met 'n referensiële verskil, Romaanse meervoudsuitgange teenoor die Afrikaanses, soos by *politici* en *politikusse* en *musea* en *museums*, vorme met en sonder 'n *t* soos byvoorbeeld *marke* teenoor *markte*, *bene* teenoor *beendere* met 'n betekenisverskil, en *meerkatte* teenoor *meerkaie* waar daar individuele of dialektiese verskil is. In Reël 13.29 word ook nog die vorme genoem waar daar 'n oorvleuelende meervoud en 'n enkelvoud kan wees, soos onder andere:

2. Vgl. o.a.: Jenkinson, A.G. 1984. Morfologie. In Van Rensburg, M.C.J. (projekleier), Finale verslag van 'n ondersoek na die Afrikaans van die Griekwas van die tagtigerjare. Uitgevoer aan die UOVS, p. 234. Data vir: Coetzee, Anna E. 1989. Uitspraakvariasie in die Afrikaans van die Johannesburgse bruin gemeenskappe: 'n vergelykende studie. D.Litt. et Phil., RAU. Van den Heever, Petró-Thelma. 1998. Die wingerdwerkers in die Worcester-omgewing se variëteit van Afrikaans. M.A., RAU, p. 104.

enkelvoud	enkelvoud en meervoud	meervoud
bloes	bloese	bloeses
bylaag	bylae	bylaes
klag	klagte	klagtes
opdraend	opdraende	opdraendes

Ook vorme met twee enkelvoude of twee meervoude soos:

graf	grafe of graftes
opgaaf of opgawe	opgawes
rib	ribbe of ribbes

Inkortingsvorme as wisselvorme

Op p. 198 word daar net kortliks gewys op die gebruik van ingekorte vorme soos *sel* teenoor *sellulêre telefoon*, *braai* teenoor *vleisbraai*, *koningklip* teenoor *koningklipvis*. Hierdie tipe variante kom algemeen voor. (Vgl in dié verband onder andere Combrink 1990: 57 en Coetzee 2000: 319).

4. Reëlmaat by afbakenbare subkategorieë

Daar is ander groepe woorde waar sintaktiese of morfologiese kenmerke die groep bepaal. Hierdie vorme is nie uitsonderings nie, maar afbakenbare kategorieë taalvorme. Daar is byvoorbeeld sekere subkategorieë werkwoorde wat *ge-* neem na gelang van die klempatroon of die feit dat hulle op *-eer* eindig al dan nie of skakelwerkwoorde met spesifieke grammatikale patrone. Dit gaan hier dus om 'n sisteembeskrywing van die woordgrammatika – 'n geval van wát tot die kategorie behoort en nie spesifiek hóé gespel word nie.

Die “Reëls” ten opsigte van subkategorieë in die 2002-AWS val in vyf groepe:

- Die eerste agt gaan oor die gebruik van *ge-* al dan nie by voltooide deelwoorde.
- Die tweede groep, 17.9–17.11 gaan oor die gebruik van 'n slot-*t-* of slot-*d* by woorde soos (i) *epiblas/epiblast* (17.9), (ii) *begaaf/begaafd* (17.10) en (iii) *benewel/beneweld* (17.11).
- Die derde groep, 17.12–17.17, gaan om die gebruik van voegsels.
- Die vierde groep 17.18–17.20 gaan om wisselende agtervoegsels: *-e-* en *-s-*meervoude (17.18), *-de* of *-te* by deelwoorde (17.19) en variante by bepaalde natuurwetenskaplike terme (17.20).

4.1 Die gebruik van *ge-* al dan nie by kategorieë deelwoorde

In 17.1 word bepaal: “Werkwoorde wat uit meer as een element bestaan en nie op *-eer* eindig nie en die hoofklem op die laaste komponent het, vorm nie 'n voltooide deelwoord met *ge-* nie.” Dit is dan die onskeibare werkwoorde soos *agtervolg* en *ondervang* en die werkwoorde met *be-*, *ge-*, *er-*, *her-*, *ont-* en *ver-* soos *betwis*, *erken*, *hersien* en *verskoon*. Dit gaan dus om twee onderskeibare tipes werkwoorde met dieselfde klempatroon en dieselfde *ge-*patroon ten opsigte van die verlede deelwoord.

In die opmerking word daar dan 'n aantal tweelettergeregipes genoem wat soos dié in 17.1, nie op *-eer* uitgaan nie, waar daar wisselvorme met én sonder *ge-* voorkom. Dit is wisselvorme soos *het baklei* of *gebaklei*, *het galop* of *gegalop*. Dit is 'n klein groepie waar die taalgebruiker wat die verlede deelwoorde met *ge-* gebruik, myns insiens moontlik die eensillabige eerste woorddele as soortgelyk aan die voorvoegsels in die tweede groep in 17.1 interpreteer.

Reëls 17.2 en 17.6 is hierdie reël se spieëlbeelde. Daarin word getoon dat deeltjiewerkwoorde met die klem op die eerste komponent, voltooide deelwoorde vorm met *ge-* tussen die deeltjie en die werkwoordelike element. Dit is woorde soos *uitsaai* – *uitgesaai*, *onderhou* – *ondergehou*. 'n

Unikum by 17.2 is *herberg*, wat anders as die werkwoorde met *her-* in 17.1, die klem op die voorvoegsel het en dus *ge-* neem.

Belangrik by die Opmerking by 17.2 (p. 190) is die verskil met die 1991-AWS. In die 1991-AWS is verklaar: “Vanweë die klempatroon word slegs *geherberg* en *geherkou* erken.” In die 2002-AWS word daar egter daarop gewys dat daar klempatroonverskille by individuele sprekers is in gevalle soos *herkou* en *herstruktureer*. Wat myns insiens by *her-* aan die gang is, is dat sprekers *her-* in sommige gevalle as ’n voorvoegsel ervaar (soos in die voorbeelde in 17.1) en in baie gevalle nie meer as ’n gewone voorvoegsel sien nie, maar as ’n woord. Studente *her* byvoorbeeld of hulle skryf ’n *her*. By so ’n interpretasie het mens met ’n ingekorte vorm as eerste woorddeel te make en dus ook met ’n gewone samestelling, waarby die klem dan wel volgens die Afrikaanse klemsisteem op die eerste deel sou val.

In 17.3 en 17.4 word die verskil ten opsigte van die gebruik van *ge-* in die verlede deelwoord tussen twee- en drie- of meersillabige woorde eindigend op *-eer* geïllustreer. In 17.3 word gekonstateer dat tweelettergrepige werkwoorde op *-eer* met die hoofklem op die tweede lettergreep, die voltooidede deelwoorde met of sonder *ge-* vorm. Dit is ’n Afrikaanse wisselvormsisteem, wat, soos die AWS’s van die begin af toon, geen verandering ondergaan het nie. (Die term *lettergreep* word in die AWS gebruik omdat dit om die skryfsisteem gaan.)

Belangrik by hierdie groep is die klempatroon by *probeer*, wat nie hier in die reël genoem word nie, maar in die Woordelys ondervang word. *Probeer* as deelwoord word algemeen sonder ’n *ge-* gebruik. Dit kan myns insiens ook verklaar word aan die hand daarvan dat sprekers moontlik die *pro-*deel as ’n voorvoegsel interpreteer en die klem aanpas by dié in 17.1. In die 1991-AWS word *probeer* in die Woordelys weergegee as *probeer, ge-*, wat tot gevolg gehad het dat sommige koerante *het geprobeer* tot die frustrasie van sommige lesers gebruik het. In die 2002-AWS word *probeer* korrek weergegee as *probeer, – of ge-*.

Die wisselvormsisteem van drie- of meermeersillabige werkwoorde eindigend op *-eer* het egter vroeg al verander – die 1937-AWS toon reeds hierdie verandering. Soos in 17.4 bereël, vorm werkwoorde wat drie of meer lettergrepe het en op *-eer* eindig, die voltooidede deelwoord op *ge-*. In formele geskifte word sommige van hierdie vorme sonder *ge-* nog wel soms aangetref.

In die 1921-AWS word die volgende variantevorme onder andere gespesifiseer:

antisipeer/geantisipeer	apploudiseer/geapploudiseer	appelleer/geappelleer
arresteer/gearresteer	blokkeer/geblokkeer	boetseer/geboetseer
brutaliseer/gebrutaliseer	ekskuseer/geëkskuseer	emansipeer/geëmansipeer
emigreer/geëmigreer	eskorteer/geëskorteer	evangeliseer/geëvangeliseer
fabriseer/gefabriseer	fantaseer/gefantaseer	felisiteer/gefelisiteer
fotografeer/gefotografeer	galvaniseer/gegalvaniseer	harmonieer/geharmonieer
hoereer/geoereer	idealiseer/geïdealiseer	illumineer/geillumineer
improviseer/geïmproviseer	installeer/geïnstalleer	konsentreer/gekonsentreer
konstitueer/gekonstitueer	kursiveer/gekursiveer	objekteer/geobjekteer
opereer/geoperereer	populariseer/gepopulariseer	prospekteer/geprospekteer

In 17.8 word skakelwerkwoorde met en sonder *ge-*deelwoorde, met twee diamantjies onderskei. Eerstens dié wat ’n liggaamshouding aandui, naamlik *lê, sit staan* en *loop*, en met *en* verbind, wat *ge-* kan neem. Verder *sien* en *leer* en die deeltjiewerkwoorde wat as direkte skakelwerkwoorde gebruik word, naamlik *ophou* en *aanhou*. Die tweede kategorie kry glad nie ’n *ge-* nie. Dit is *begin* en die monomorfemiges *bly, gaan, kom, hoor, laat* en *voel*.³

3. Hulle word wel dialekties met *ge-* gehoor. Vgl. o.a. Hans du Plessis *se Innie skylte vannie Jirre. Griekwapsalms en ander gedigte*: “geloop dood” p. 14; “geloop skrik” p. 27.

4.2 Variante al dan nie by die gebruik van slot-*t* of -*d*

In 17.9 word 'n onproblematiese groep selfstandige naamwoorde van Klassieke herkoms gegee wat op *blas*, *plas* of *klas* kan eindig, of die variante *blast*, *plast* of *klast* kan hê. In die Opmerkings word daarop gewys dat persoonsname nie hierdie wisseling vertoon nie. Hulle vorm dus weer eens 'n subklas. By *takt* word die *t* ter wille van die betekenis behou.

Handige leiding word in 17.10 (p. 192) gegee oor wisselvorme met of sonder slot-*d* by bepaalde predikatiewe adjektiewe wat ook bywoordelik gebruik kan word, soos onder andere *begaafd/begaaf*, *beleefd/beleef*, *beskaafd/beskaaf*.

Reël 17.11 gaan oor wisselvorme met of sonder slot-*d*, wat voorkom by sommige adjektiewe wat afgelei is van werkwoorde wat op *l*, *m*, *ng*, *r* of 'n vokaal of diftong eindig. Dit gaan hier om vorme wat predikatief en in koplakonstruksies gebruik word en soms ook bywoordelik, soos *ongenooi of ongenooïd aankom*; *verfyn of verfynsd wees*; *vermoei of vermoeïd raak*.

In die Opmerking word op 'n groep gewys wat as adjektiewe en dikwels as bywoorde gebruik word en wat verband hou met of gevorm is na die voorbeeld van werkwoorde eindigende op *l*, *m*, *ng*, *r* of 'n vokaal, maar waar net die vorm met 'n slot-*d* voorkom. Hier is 'n hele subklas teenwoordig, soos onder andere *bepaald*, *gehuud*, *beskaamd*, *gewoond*, *getroud*.

4.3 Die gebruik van voegsels by samestellings

Die enigste twee bronne wat pogings aangewend het om 'n sistematiese beskrywing van die voorkoms van voegsels of verbindingsklanke in Afrikaans te gee, is Botha (1968) en Lee (1991). Combrink (1990: 245–247) sorteer 'n groot aantal voegsels uit wat nie in 'n spellingboek soos die AWS ter sprake kon kom nie. Daar is egter nog baie ruimte vir 'n fyner beskrywing van die rol van veral die voegsel-*s*- in Afrikaans. Wat myns insiens eerstens hier belangrik is, is dat die gebruik van die voegsels -*s*- en -*e*- nie altyd voorspelbaar is nie, dat betekenisonderskeiding soms 'n verskil maak en dat die eerste woorddeel die belangrike bepaler is.

In 17.14 word gesê dat die voegsel -*s*- feitlik altyd voorkom as die eerste woorddeel op die agtervoegsels, -*er*, -*eur*, -*heid*, -*ing*, -*skap*, en -(*i*)*teit* eindig. Hier kan sekere beperkinge gestel word: In die geval van -*er* is die reël net op persoonsname van toepassing soos in die voorbeelde wat onder 17.14 genoem word, soos *skrywersvereniging*, en so meer. Dit kom nie voor by woorde soos *trekkerbande* en *grondbrekerlemme* nie. By -*ing* kom daar voegsellose vorme voor soos *eersteling-pakkies*, en *vreemdelinguïtsluiting*. By -*skap* voel die taalgebruiker soms 'n subtile verskil aan. Die volgendes is onder andere sonder -*s*- aangeteken: *vaderskap-ontkenning*, *wetenskapbeoefening*.

Reël 17.15 (p. 195) wat lui: "'n Voegsel kom feitlik altyd voor wanneer die tweede komponent van die samestelling *halwe*, *waardig* of *weë* is" berus sterk op gegewens uit Lee (1991: 2). Meerdere voorbeelde toon stellig dat die -*s*- hier om ander redes ook kan voorkom:

By -*halwe* word die volgende voorbeelde genoem: *ampshalwe*, *beleefdheidshalwe*, *billikheidshalwe*, *pligshalwe*. *Amp* is egter een van die woorde wat in ander gevalle ook 'n -*s*- kry soos in *ampsdrag*, *ampsbektër*, *ampsgenoot*, en so meer. *Beleefdheidshalwe* en *billikheidshalwe* het eerste stamme wat op -*heid* eindig en *plig-* kry in sommige ander gevalle ook 'n -*s*- soos in *pligsgetrou*, maar nie in vorme soos in *pligpleging* nie.

By -*waardig* blyk dit dat die -*ens*- en -*s*-hoofsaaklik voorkom by werkwoorde met die voorvoegsel *be-* soos *beklaenswaardig* en *besienswaardig*. Die enkele ander voorbeelde wat genoem word, is *afkeurenswaardig* en *agterswaardig*. 'n Voegsel kom egter nie by vorminge soos *sienwaardig*, *kykwaardig*, *soenwaardig*, *weetwaardig* en *gedenkwaardig* voor nie. In die 1991-AWS (p. 16) word gemeld dat *geloof-* altyd in samestellings 'n -*s*- kry, behalwe voor -*waardig* en

-wekkend. In die Opmerkings by Reël 17.15 van die 2002-AWS word dan ook 'n hele aantal vorme genoem waarby geen voegsel voor -waardig voorkom nie.

By -weë word ook vorme genoem waar die voegsel ook andersins verklaar sou kon word. *Allerweë* word seker nie meer deur die taalgebruiker as 'n samestelling van *al+weë* aangevoel nie. By *owerheidsweë* behoort -heid tot die eerste woorddeel. Ander voorbeelde wat genoem word, is (*van*) *ampsweë*, (*van*) *landswëë*, (*van*) *regswëë* en (*van*) *staatsweë*. Die voegsel -s- is aangewese by die hierdie eerste stamme, naamlik *amps-*, *lands-*, *regs-* en *staats*, soos in *landsvlag*, *regsvakke*, *staatsbeleid*, maar nie by *staatkunde* nie.

In die Opmerkings word ook na -gesind verwys as 'n vorm waarby daar 'n groter mate van wisseling voorkom. Ook hier word sekere vorme genoem waar die eerste deel eerder bepalend is vir die voorkoms van die voegsel al dan nie, soos in die geval van *regeringsgesind*, wat op -ing eindig, en die adjektiewiese eerste dele soos in *goedgesind*, *reggesind* en *vyandiggensind* waarby 'n voegsel nie voorkom nie.

Die Opmerkings onder 17.18 is ook noemenswaardig: Die gebruik van 'n voegsel al dan nie gaan in sommige gevalle om ouderdom of streek, soos by *badkamer* teenoor *badskamer*. Soms verkies individuele taalgebruikers die vorm met of sonder die voegsel soos in *groepklas* teenoor *groepsklas*. Soms is die -e- 'n meervoudsvorm en nie 'n voegsel nie, soos in *universiteitspan* teenoor *universiteitspan* en *skolekoor* teenoor *skoolkoor* en *Boere-oorlog* (die oorlog waarin *Boere* betrokke was) teenoor *boerbeskuit/boerebeskuit*. Hierdie interpretasie van die eerste woorddeel as 'n meervoudsvorm verklaar myns insiens (op grond van toetsing by taalgebruikers) ook die -s by die eerste woorddeel (soos in die 2002-AWS Reël 17.16, Opmerking (b) aangedui) wanneer samestellings soos *mansandale* en *damesandale* of *seunskoene* en *meisieskoene* deur 'n weglaatteken geskei word, soos in *dames-* en *mansandale* of *seuns-* en *meisieskoene*.

4.4 Wisselende vorme by agtervoegsels

Voltooide deelwoorde wat op *f*, *g* en *s* eindig

Dit gaan hier om deelwoorde met *t/d*-wisseling soos by *gestyfte* of *gestyfte*, *ingelegte* of *ingelegde* en *vereisde* of *vereiste*. Hier is dit interessant dat spreektaalvorme steeds die toon vir bereëling aangee. Hierdie tipe vorme het geen aandag in die eerste AWS'e gekry nie, terwyl daar seker maar altyd wisseling by hierdie vorme was. Die 1991-AWS het reeds op die onvastheid gewys (p. 24): "Die voltooide deelwoorde van werkwoorde wat op *f*, *g* of *s* uitgaan, is in die spreektaal op verskeie punte onvas wat die -te of die -de van die attributiewe vorme betref. Die huidige toestand is nie bereëlbaar nie." In die 2002-AWS word hierdie onvastheid bloot in 17.19 vasgelê: "By voltooide deelwoorde wat op *f*, *g* en *s* uitgaan, word attributiewe vorme met -te of -de erken."

Wisselvorme by natuurwetenskaplike vorme

In 17.20 word variante by natuurwetenskaplike terme soos die volgende bereël: *aldahied* – *aldahiede* naas *aldehyede* – *aldehyedes*. Daar word daarop gewys dat die tipe wisseling nie by algemene woorde soos *blondine* en *dissipline* voorkom nie.

5. Slotopmerking

Hierdie hoofstuk in die 2002-AWS bied vir die gebruiker 'n kompakte woordgrammatikale beskrywing wat op historiese tendense in Afrikaans wys en ook op moontlikhede vir verdere navorsing, veral ten opsigte van die fyner sisteem van voegsels in Afrikaans.

Verwysingslys

- Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. In opdrag van die Suidafrikaanse Akademie vir Taal, Lettere en Kuns. Die Woordelys-komitee. Derde Hersiene druk. 1921. Bloemfontein: Nasionale pers, Beperk.
- Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. In opdrag van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Taal, Lettere en Kuns. Vyfde, Hersiene en Vermeerderde Druk. 1937. Saamgestel deur die Taalkommissie. Bloemfontein, Kaapstad en Pretoria: Nasionale Pers beperk.
- Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. In opdrag van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. Sewende, verbeterde uitgawe. 1964. Saamgestel deur die Taalkommissie. Bloemfontein, Johannesburg, Port Elizabeth: Nasionale Boekhandel.
- Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. In opdrag van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. Saamgestel deur die Taalkommissie. Agste uitgawe. 1991. Kaapstad: Tafelberg.
- Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. Saamgestel deur die Taalkommissie van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. Negende, verbeterde en omvattend herbewerkte uitgawe. 2002. Kaapstad: Pharos.
- AWS (*Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*)
- Botha, R.P. 1968. *The function of the lexicon in transformational generative grammar*. Den Haag, Parys: Mouton.
- Combrink, J.G.H. 1990. *Afrikaanse Morfologie*. Pretoria: Academica.
- Coetzee, Anna. 2000. Reduksieprosesse – produktiewe woordvormingsmiddele in Afrikaans. *Tydskrif vir Taalonderrig / Journal for Language Teaching* 34(4): 311–320.
- Deumert, Ana. 2001. Variation and Standardization at the Cape (1880–1922): A Contribution to Afrikaans Sociohistorical Linguistics. *Journal for Germanic Linguistics*, Vol. 13/4, Dec. 2001: 301–352. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eksteen, L.C. 1985. Die rol van die Akademie in die standaardisering van die Afrikaanse spelling. Pp. 169–200 in R.P. Botha en M. Sinclair (reds.), *Norme vir Taalgebuik. Spil Plus 10*. Departement Algemene Taalwetenskap. Universiteit Stellenbosch.
- Lee, A.S. 1991. *Die voegsel -s in Afrikaans*. Johannesburg: Taalbuuro van die SAUK.
- Raidt, E.H. 1985. Historisiese perspektief op die normering van Afrikaans. Pp. 147–168 in R.P. Botha en M. Sinclair (reds.), *Norme vir Taalgebuik. Spil Plus 10*. Departement Algemene Taalwetenskap. Universiteit Stellenbosch.

Anna Coetzee is professor in Afrikaanse taalkunde aan die RAU. Morfologie, of Woordgrammatika, is een van haar jarelange spesialiteitsgebiede. Sy is ook lid van die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns se Taalkommissie en was medewerker aan die jongste AWS.	Prof. Anna Coetzee Departement Afrikaans Randse Afrikaanse Universiteit (RAU) Posbus 524 Auckland Park 2006 aec@rau.ac.za
--	--

Terugvoering oor die vergadering van die verwysingsgroep vir die NCS grade 10 tot 12 op 27 en 28 Augustus te Warmbad

Opdrag is aan my deur prof . Anna Coetzee gegee om die Verwysingsgroep vir die NCS (National Curriculum Statement) grade 10–12 van die Departement van Onderwys op 27 – 28 Augustus te Warmbad by te woon as verteenwoordiger van SAVTO, om na die voorstelle rakende taalonderrig op skool te kyk en om terugvoering aan SAVTO te gee.

Die dokumente National Curriculum Statement Grades 10 – 12: Draft Qualifications and Assessment Policy Framework en Development of the National Curriculum Statement for FET SCHOOLS: Subject Curriculum Statement: Languages 2nd draft is behandel. Laasgenoemde is die infasering van OBE (Outcomes-based Education) in die FET band. Verteenwoordigers kon insette lewer.

FETC

Die huidige Senior Sertifikaat word vervang deur FETC (Further Education and Training Certificate). Beginsels van die FETC skole is: sosiale transformasie, uitkomsgebaseerde onderwys , goeie kennis, goeie vaardighede, integrasie, toegepaste bekwaamheid, progressie, erkenning van vorige leer en mobiliteit, menseregte, inklusiwiteit, omgewingsvriendelikheid, sosiale regverdigheid, geloofwaardigheid, kwaliteit en effektiwiteit.

Huistaal (Home language) en Eerste Addisionele taal (First Additional Language)

Die eerste groep leervelde (fields of learning) of vakgroeperinge (subject groupings) is Kommunikasiestudies en Tale (Communication Studies and Languages) en bestaan uit die 11 amptelike tale op beide moedertaal (Home language) en Eerste Addisionele taal (First Additional Language) vlak. Daar is voorgestel dat die benaming Communication Studies verander word aangesien Kommunikasiestudies 'n spesifieke vakgebied is.

Die taalvakke waaruit twee deur leerders gekies moet word, is die elf amptelike tale, almal op beide Huistaalvlak en op Eerste Addisionele Taalvlak.

- Dieselfde vak mag nie as Huistaal en as Eerste of Tweede Addisionele taal geneem word nie.
- 'n Kandidaat wat Lewensoriëntering en ses vakke neem, mag nie meer as drie tale in totaal aanbied nie.
- Indien die huistaal nie die taal van onderwys (die sg. LoLT- Language of Learning and teaching) is nie, moet die eerste addisionele taal die LoLT wees.
- Sign Language is ook as een van die huistale bygevoeg maar Braille word weggelaat.
- Verdere ander tale kan deur PANSAB bygevoeg word. Die tale Khoi en San is genoem as moontlikhede om bygevoeg te word.

Verder mag 'n leerder nie twee Afrika-tale uit dieselfde groep neem nie bv. nie twee tale uit die Nguni-groep nie of bv. nie Noord-Sotho en Suid-Sotho as vakke nie. Daar is ook die moontlikheid genoem dat Afrikaans en Engels synde Germaanse tale, nie albei geneem mag word nie.

Vreemde tale (Foreign languages)

Die vreemde tale moet dringend aandag geniet. Vreemde tale soos Duits en Frans val onder die keusevakke of "electives" in die Tweede Addisionele taal. Wat tydens die vergadering behandel is, was nog net die inleiding en die Huistaal (Home Language) . Die Eerste Addisionele taal (First Additional Language) en die Tweede Addisionele taal (Second Additional Language) se dokumente is nog in die proses van opstel en sal eers later beskikbaar wees. Daarom dat die vreemde tale nie tydens die byeenkoms volledig bespreek is nie.

Vreemde tale mag ook met spesiale toestemming deur kinders van immigrante en kinders van ambassadepersoneel as huistaal geneem word. Die vreemde tale as keusevak word oor 'n korter periode as die amptelike tale geneem aangesien hulle slegs vanaf grade 8 en 10 aangebied word. 'n Afrikataal is 'n verpligtende vak vir alle leerders in primêre skole. Die 18 vreemde tale wat tans aangebied word, sal vir die interim periode behou word totdat hulle status bepaal sal word.

Volgens Artikel 30(f) van die *Protocol on Education and Training in the Southern African Development Community (SADC)* moet lidlande van die SADC ook werk na die vermindering en uiteindelijke finale eliminerings van beperkinge tot beter en vrye toegang tussen lidlande. Die status van vreemde tale wat hierdeur geaffekteer word, moet dringend bepaal word.

Vreemde tale kan ook deur die ouers of 'n ander belanghebbende groep hanteer word. Dit mag ook, soos ander keusevakke deur 'n buite-instansie ge-eksamineer word, mits die instansie so goedgekeur is. (p.13 en 14 van die Draft Qualifications and assessment policy framework).

Die Departement voel dat die klein aantal leerders wat die vreemde tale as vakke neem, nie die groot onkoste aan eksaminering deur die Departement regverdig nie.

Dr. Susanne Harper

